

«ցան զիս ընդունել. այժմ ես մինակ
«ի՞նչպէս սիրտ անեմ նոցա մէջ երթա-
«լու» կամ այնպիսի ժողովրդոց առաջ-
«նորդութիւն անելու. ուրիշ բան էր՝
«եթէ կամենայիք ձեռքս կոնդակ տալ,
«յորում բանադրանք եւ նդովք դնէիք
«զիս չընդունողներուն եւ ինձ հնազան-
«դիլ չկամեցողներուն» : Հաւանեցաւ
խեղձ կաթուղիկոսը, տուաւ նիկոլին
ձեռքը այնպիսի սպառնալից կոնդակ,
— զոր գուցէ ինքն իսկ նիկոլ շարա-
դրած էր, — եւ դարձուց Իլիով :

Նիկոլ դարձաւ, եւ առաջին կիրակի
օրը կարգաւ տուաւ այն կոնդակն ու
նդովքները եկեղեցւոյն մէջ : Իլիովի ժո-
ղովուրդն եւս մինչեւ այն ժամանակնե-
րը այն բարեմիտ ժողովուրդներէն էր՝
որ չգիտնալով այս ճշմարտութիւնս թէ
«Անիրաւ բանադրանքը եւ անտեղի նը-
ղովքը՝ բանադրողին ու նդովողին գը-
լիսուն կդառնայ, իսկ բանադրելոց՝ օրհ-
նէնքի տեղ կըռնեն», արտմեցան՝ տըխ-
րեցան՝ գայթակղեցան ու լռեցին :

(Երբայն յայտնուի յայտնուի :)

Գ. Ա. Ա.

ՍՈՒՐԲ ՍԱՆԴՈՒԹՅ.

(Երբայն յայտնուի յայտնուի :)

Առաքեալը դարձաւ ի բանտ, բայց թա-
գաւորին ոչ բարկութիւնը եւ ոչ սրտին
տաղնապը հանդարտեցաւ. հայրական
գութը, սէր, վրէժխնդրութիւն եւ բար-
կութիւն մաքառելով իրերաց յաղթել կը

ձգնէին, վերջապէս հրաման տուաւ որ
Սանդուխտ իրեն ներկայանայ : — Սանտա-
րուկ եւ Սանդուխտ են միայն, աստուա-
ծային սիրոյ հանդէս, հրաշալի է մարտը,
եւ յաղթանակը մեծ :

Չգից աչքը Սանդխտոյ վերայ, զիտեց
զինքը երկար ատեն. գորովեցաւ, խանդա-
ղատեցաւ, կատաղութիւնը թողուց հե-
ռացաւ իրմէ, եւ յանկարծական ժպիտ մի
փայլեցաւ փոթորկայոյզ աչաց մէջ, ինչ-
պէս միգապատ երկնից երեսը ամպերէն
փայլատակած լոյսը կլուսաւորէ, եւ դար-
ձաւ ցաւագին հօր նման նուաղած ձայ-
նիւ ասաց. — «Սօտ եկ իմ ղեղեցիկ դուս-
տրը, մօտ եկ, եւ ընդունէ հայրական համ-
բոյրս» : — Բայց Սանդուխտ չլսեւ հօրը
ձայնին, եւ նորա գգուանքը կմերժէ, ուս-
տի նորէն կրկնեց. «Ա՛յ որդեակ, քան ա-
մենայն ցաւ մեծ է ինձ այս. հնազանդ
էիր ինձ եւ կսիրէիր զիս, դու իմ՝ միակ
մխիթարութիւնս եւ խնդութիւնս, ո՞վ
զողացաւ սիրտդ, ո՞վ ծնողդ աչքէդ հա-
նեց» : — Սակայն Սանդուխտ դարձեալ
պատասխան չտուաւ. այն ատեն, «Գի-
տեմ, կանչեց լալազին ձայնիւ, զիտեմ,
այն Պաղեստինացին մոլորեցուց զքեզ,
զողացաւ սիրտդ, եւ բաժանեց զքեզ ոչ
միայն հայրենի չաստուածներէդ՝ այլ եւ քո
հօրդ սրտէն. ուրացար զիս, որդեակ իմ,
մոռացար գութս՝ որով խնամեր եմ զքեզ,
եւ սիրեցիր քան զիս առաւել Պաղեստի-
նացին եւ իւր աստուածը» : — Այն ատեն
Սանդուխտ համեստ ձայնիւ հօրը պա-
տասխանեց. «Սիրոյս եւ հաւատարմու-
թեանս վերայ մի՛ կասկածեր, եւ մի նախա-
տեր ճշմարիտ Աստուծոյ անունը. ճանչ-
ցայ զինքը, սիրովը հօգիս վառեց, ոչ որ

կրնայ զիս այսուհետև նորաձեռն թափնել. ուր էր և զու նորա սիրոյն քաղցրութիւնը զգայիր, ուր թէ և զու զինքը ճանշնայիր» :

«Աւրեմն այն խաբերայ Պաղեստինացւոյն խօսքերուն հաւատացեր ես, կրկնեց Սանատրուկ. ուրեմն չուզես հօրդ անապ, չես զիտեր որ ամեն աշխարհ այդ աստուածը կհալածեն, և նորա պաշտօնեայքը կը խողովեն. չտեսա՞ր որ ես ևս այն Պաղեստինացին մեռցնել կուզէի. չեսցիր որ ժողովուրդը վրէժխնդրութիւն կըողոքէր, և ես ընդդէմ արդարութեան զից լսեցի աղաչանացդ և կեանքը իրեն շնորհեցի, իսկ զու գաղտուկ հօրմէդ հետը զործակից ես. ի՞նչ ասեմ ժողովրդեանս, ինչպէ՞ս արդարութեան հակառակ կենամ» : —

Արկնեց Սանդուխտ. «Ըստուծոյ սիրոյն համար պատրաստ եմ կեանքս և արիւնս նուիրել, կատարէ արդարութիւնը, առանկօր աղջիկէդ վրէժխնդրութիւնդ. բայց երբ արեամբս ձեռքերդ թաթաւի, պիտի սոսկաս, ետ պիտի կանչես հարուածը բայց պիտի չդառնայ, և ջերմաջերմ սուրբ իմ սրտէս հանելով քո սիրտդ պիտի ուղղես. և ես դեանատարած ոտքերուդ տակ տապալած դեռ զքեզ կսիրեմ. ահ, ուր էր թէ իմ մահուամբս զգաստանայիր. ուր էր թէ աչքերդ վրաս դարձնէիր, սոսկայիր, զողայիր, և ես այս խօսքերը լսէի բերնէդ, ներէ ինձ դուստր իմ, ներէ անգութ հօրդ, և խնդրէ Աստուծմէդ որ ինձ ևս պարգեւէ այն շնորհքը՝ որով դու լուսաւորեալ ճանչցար զինքը, և նորա սիրոյն համար մահ յանձն առիր» :

Խօսքը կնքեց Սանդուխտ, և բորբոքած աչքերով դէպ ի հօրը կնայէր. Աս-

տուածային շնորհաց լուսով երեսները կը վառէր, և իրեն լուսաւոր հրեշտակ կերէր հօրը, որոյ փառքէն և զեղեցկութենէն աչքերը շլացած չէր կրնար վրան նայիլ : Աստի երեսը մէկզի դարձուց, նուաղեցաւ, ընկաւ, պատառեց ծիրանին, նեւեղ թաղը յերկիր, և յուսահատ ձայնիւ սկսաւ կանչել. «Վա՛նօրէն ծերունիդ, եկար վրդովեցուցիր աշխարհիս խաղաղութիւնը և արքունեացս փառքը. անգութ անողորմ, իմ միակ խնդրութիւնս ձեռքէս յափշտակեցիր. եթէ թագաւորութիւնս ուղիւր՝ յօժար էի տալ զայն քեզ քան այս կորուստը կրել, դարձուր ինձ իմ Սանդուխտս դարձուր, և ես փոխարէն տամ քեզ թագ, աշխարհ և դանձ — Իսկ զու զթա թշուառ հօրդ, դուստր իմ, եթէ հայրական ձայնէս չես պատկառիր՝ դէթ արտասուքը զքեզ ողորեն. ատէ օտարական ծերունին, թող և ուրացիր աստուածը, և դարձիր նորէն իմ զիրկս : — Վա՛ երջանիկ ժամեր, քանի՛ քանի՛ անգամ զքեզ զրկացս մէջ զգուած, հայրենի բազուկներս պարանոցդ ձգած զուարթացած եմ. քանի՛ քանի՛ անգամ, երբ ժողովրդեանս հոգերով բեռնաւորեալ թագաւորութեանս գործերով կճանրանար զաւազանս, քանի՛ քանի՛ անգամ սիրալի ժպիտներովդ և հայեցուածքովդ մխիթարեր կազդուրեր ես զիս. արդ կատե՞ն և կը զգուին. — եկ դուստր իմ եկ, քեզ համար են զահոյքս և փառքս. թող այն մոլորեցուցիչը, անսա ինձ, եկ դարձեալ զիրկս հանգչէ, և մխիթարէ վշտացեալ հայրըդ» :

Նեւեղ թագաւորը, զօրացաւ ելաւ զահէն, և թեւերը բացած վաղեց որ զրկէ ըզ-

Աննդուխտ, իսկ Աննդուխտ ձեռքը ընդդէմ ձգեց և ասաց. — «կեցիր, հայր իմ, պիղծ են ձեռքերդ որով ինձ կփարխա, և անսուրբ են շրթունքդ որով զես կուզես համբուրել. վասն զի կնախատես ճշմարիտ Աստուծոյ անունը. կգարշիմ, կզուլիմ այսուհետև դրկէդ, ուր չկայ անարատ սէր և խաղաղութիւն հոգւոյ. կթողում քեզ իմ ամեն վայելչութիւններս, ետ կգարձնեմ պարգևներդ, կանարգեմ զահի, որոյ վերայ Աստուծոյ փառքը և անունը չկայ: Ասիրեմ զքեզ, կհնազանդիմ եթէ հոգւոյս ճշմարտութեանց չեշխես, եթէ չբռնադատես որ ուրանամ զԱստուած. եթէ չհայհոյես սուրբ անունը, և թողուս որ ազատ պաշտեմ զինքը. չեմ ուրանար զԱստուած, չեմ կրնար զքեզ քան զինքն առաւել սիրել, նորա համար մահուան ընդառաջ կվազեմ. — թող մրցին տկար լանջիս հետ ամենայն սպառնալիք, թող շողան վերաս սուր և նիզակ, թող զարնեն արիւնս ծծեն, թող որ մեռնիմ հայր, բայց միայն զինքը չուրանամ»:

Այդձալի նման զարկաւ Անատրիոյ սիրտը, շուարեցաւ, ապշեցաւ, թմբեցաւ, և խոժոռագեմ անթարթափ աչօք վերան կնայէր. և ահա յանկարծ բոլոր մարմնով դողալ սկսաւ. մրկախառն ծխոյ մէջ ատեն ատեն փայլած կրակին նման աչքերը կշողշողար, յոնքերը տէգ տէգ ցցուեցան, գլխոյն մազերը կանգնեցան, և ձեռքը ի սուր ձգելով մերկացաւ զայն պատենէն, շողացուց, շողշողացուց, մռնչեց զազանի նման, յարձակեցաւ Աննդխտոյ վերայ, և զարհուրելի ձայնիւ որոտաց. «Յանդուգն աղջիկ, ապերախտ զաւակ, հայրդ ոտքերդ խոնարհած կողաչէ, և դու նորա արտա-

սուքս կանարգես, կխտացնես սիրտդ, կարհամարհես սէրը և զթութիւնը. գնա ուրեմն, զնա վայելէ շուտով յուսացած փառքերդ». և կուզէր հարուածը իջնել. — բայց իշխանք և մեծամեծք ներթափեցան, առին սուրը Անատրիոյ ձեռքէն, յափշտակեցին զԱննդուխտ և տարին:

Աւր— բացէք բանդին դռները, բացէք, — քստմնելի տեսարան. ո՞վ է այդ մահապարտը, և ի՞նչ է մեղքը որոյ համար արժանի եղեր է բանդի և կապանաց. — զեղեցիկ կոյս, արինա հաստակ, Աստուծոյ վկայն, Հայաստանի հրեշտակը, — ո՞վ. — Հայոց արքայազուստըրը չքնադագեղն Աննդուխտ, Աստուծոյ անուան վկայութեան համար ի բանդ դատապարտեալ է: Անկարելի՛ր հայր, անգութ ծնողք, մոռացար որդիական զութդ, ատեցիր ուրացար զաւակդ, — ի՞նչ անշուք տեսիլ, ոսկեթիւ պատմուծանը մերկացած մահապարտի զգեստ հագեր է, մազերը խոռած վշտացեալ երեսներէն վար կթափին, ականակուռ գրէխոյն պտակը և մանեակը Աստուծոյ նուիրած՝ ծանրակիր շղթաներով լուսափայլ փափուկ ձեռքերը և ոտքերը կաշկանդուած են, փոխանակ պայծառ առազաստին խաւարչուտ բանդ, և փոխանակ զահին անկոփ արաստոյ վէմ. հազիւ լուսոյ նշոյլը ներս թափանցելով խաւարին թանձրութիւնը կփարատէ, ականջիդ կհնչեն մահապարտաց հառաչանքները, աչքիդ կը զարնեն արեան կաթիլները, ոտքերուդ տակ չորցած կմախքները ճարճատելով կփշրին, և կտեսնես արիւնտների մահուան տապալը ժանգոտեալ բանտին անկիւնը կեցած կրմամուայ:

Ձեռն ի ծնօտ դրած կեցած է Սանդուխտ, վեր վերուց աչքերը և բանդին չորս կողմը նայեցաւ, զեղեցկափթիթ այտերը խորշակահար թառամեալ վարդերու կնմանէին, և արտասուաց շիթերը մարդարտաց նման աչքերէն զլորելով ծոցը կթափէին. կհեծեծէ, և ստէպ ստէպ վեր նայելով Աստուծոյ անունը միայն շրթունքներէն կխուի: — Հազիւ կրցաւ շրթաները երկու ձեռք ամփոփելով վեր ելել, և չքեցաւ հոն, շղթաները ձեռքէն թափեցան, և նոցա շառաչեւէն բանալ թընդած, և սրտառուչ ձայնիւ այսպէս սկսաւ աղօթել. « Հաւատացի քեզ Տէր, սիրոյդ համար թողուցի ամեն վայելչութիւններս, և սիրեցի այս կապանքներս յանուն քո քան հօրս թագաւորութիւնը, մի բաժնիւր զիս ի սիրոյդ, զօրացուր զիս որ կեանքս և արիւնս նաեւ քեզ նուիրեմ »:

Ալաւ կրկին, հառաչեց, և այս բառերը լսեցան. « Հայր, շնորհակալ եմ ինձ պարզեալ կապանքներուդ համար, կսիրեմ դքեզ, և քեզ համար Աստուծոյ կաղաչեմ »: Աոյն միջոցին բանդին դռները աներեւոյթ զօրութեամբ բացուեցան, պահապանք զարհուրած թռան ելան, սուսերամերկ կընթանան, իրարու ձայն կուտան, կհարցնեն և ոչ ոք չեն տեսներ: — Ահա սուրբ Առաքեալը Թադէոս ներս մտաւ, մօտեցաւ Աստուծոյ վկային և հրեղէն շրթանց համբուրիւ համբուրեց Քրիստոսի տատրակին ոտից և ձեռաց սուրբ կապանքը և ասաց. « Արանի՜ է քեզ դուստրը երկնաւոր թագաւորին, երանի՜ է որ արժանի եղար նորա սիրոյն համար այս շղթայքը կրել »: — և առ Աստուած դառ-

նաչով կինդրէր որ զօրացնէ, զինքը՝ որ խւրաղայութիւնը իրեն նուիրեց:

Պահապանք այս սքանչելիքը տեսնելով ոմանք զարհուրած կվազեն կուզան առաքելոյն ոտքը կփարին, ոմանք ահարկ կընթանան թագաւորին ապարանքը և եղած անցքը կպատմեն: Թագաւորին զայրոյթը զեռ փարատած չէր, ուստի այս լուրը լսածին պէս առաւել ևս կատաղութեամբ բորբոքեցաւ. « Դեռ կենդանի՞ է, զոչեց, անօրէն ծերունին, զեռ չզգաստացաւ յանդուդն աղջիկս: — Մի զիք, այս ի՞նչ աղէտ է որ ինձ տուիք. ի՞նչ գործեմ . . . վրէժ ինդրեմ . . . թաթաւեմ ձեռքերս դուռակիս արեամբ . . . բայց հայր եմ . . . զաւակս է . . . հոգւոյս հատորը, կեանքիս մէկ մասը: — Ինչպէ՞ս տեսնեմ զինքը ոտքերուս տակ դիաթաւալ տապաքտ անկած՝ արեան մէջ ծփալով ողորմ ողորմ աչքերը վրաս դարձնէ. յորդահոսան արեան շիթերը վերքէն վազելով հեծեծէ, և երբոր մահուան ստուերը ճակատը սկսի պատել, և աչքերուն լոյսը հետզհետէ զեջանելով վերջին անգամ ինձ դառնայ և ասէ, « Անգութ դազան հայր, կրկնէ հարուածդ, մի զողար, իմէ արիւնս և կշտացիր »: Ինչպէ՞ս չղթամ նորա:

Մըրկածուփ ալիտանջ ծովը բռնաշունչ հողմերէն այնպէս ուժգին չի յուզիր և չբխռովիր՝ ինչպէս Սանատրկոյ հողին, սիրտը կինջներ կեղէր ինչպէս բոցավառ ծծմբային անդունդ, փորձեց շատ անգամ, մահուան վճիռ ուզեց տալ, բայց ինչուան շրթանց դուռը հասնելով կրկին ետ ի հողին կը դառնար հրամանը: Բայց վերջապէս կատաղութիւնը զօրացուց զինքը, « Մեռնի, մեռնի զոչեց. զից պատիւը պահուի, և

զգաստանայ ժողովուրդս այս օրինակէս : — Իսկ ինքը յուսահատ և անզգայ առանձնացաւ ի դահոյս և ինքը զինքը սկսաւ ողբալ :

Վաղոց ամսոյն առաւօտն էր. Շաւարշանու փողոցները ամբոխը կ'իսոնի, կը զիզուի, և զէպ ի մահապարտաց բանդին դուռը կ'վազեն : Վռները բացուեցան, և ծանր ծանր քայլերով, աչքերը զէպ ի խոնարհ, վայելահասակ, համեստ և պարկեշտ զնացքով, արի և աներկիւղ, դահիճներով շրջապատեալ Սանդուխտգուրս ելաւ : — Տեսէք Հայեր, ձեր զշնոյն, տեսէք, ոտքը ձեռքը կապանք ահա ի մահ կտանին. ո՛ւր է թագը, ո՛ւր փառքերը, մերկացաւ այն ամենը Աստուծոյ սիրոյն համար. մեծ է այս փառքը՝ քան երբեմն պայծառ փառաց մէջ չքնադագեղ երեսաց երկրպագութիւն կանկիք, վազեցէք ձեր վերջին մեծարանքը և պատիւը ընծայեցէք իրեն, և համբուրեցէք ոտից և ձեռաց սուրբ կապանքը :

Հասան մահապարտաց կառավանատեղին. — դահճապետը հրաման տուաւ, դահիճը սուրը մերկացաւ, և յարձակեցաւ Սանդուխտոյ վերայ, բայց աներեւոյթ զօրութիւնը սղեց, յետս ընկրկեց զինքը, և զարկաւ դահճապետը մեռուց : Վահիճները ամենքը մէկ սրերը մերկացան, բայց կը պատկառին քովը մերձենալ, երեսները երկնային փառօք լուսաւորեալ՝ դահճաց աչքերը շլացան, և սկսան մէկզմէկ կոտորել. — իսկ Սանդուխտ կազօթէ, զօրութիւն կ'նստրէ Աստուծոյ, և կցանկայ շուտով հարուածը ընդունիլ : Ահա դահիճներէն յանդուղը սուրը ձեռքը վազեց, և միտց կուսին փափուկ սիրտը : — « Անօրէն

զու, ի՞նչ դործեցիր », գոչեց ժողովուրդը. բայց զեռնատարած անկաւ շնչապառ, արեան մէջ կծփայ. և հրեշտակք առին հողին երկինք թռան :

Սանատրուկ կմոնէ, յուսահատ ինքը զինքը կ'կոծէ. ժողովուրդը իւր թագուհւոյն սուգը կ'քաշէ, իսկ ինքը նախաշաւիղ վկայն սուրբ Սանդուխտ Հայաստանն ի բռին կըթռչի երկինք զայն Աստուծոյ նուիրել :

ՄԿՐՏԻՉ ՊԱՆԵԱՆ.

Ի Ս. ԼԵՎԻԱՆՔԻՆ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՃԵՆԵՊԵՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԵՍՏԱՆՈՒՄԸ.

Գ. Հ. ՅԻՇԱՏԱՆՊԱՐԱՆԻՑ ՀԱՆԱՆՈՒՄ.

1842 ԹԻԻ. 12 ՕԴՈՍՏՈՍԻ.

ՄԱՂԱՐԹՅՈՒՆ ԱՆԱՎԱԿԱՅԻ ՎԱՆԴՈՒՄԸ.

(ԵՐԵՎԱՆԻՆԻՆ.)

Միայնակեցի երեսը զէպ ի դուռն էր, ուստի և քարայրը միայն լոյս էր ստանում : Ահա անորոշ և շատ պարզ էի տեսնում ես նրա կերպարանքը, որ վեհ էր և պարզ. նայուածքը սաստիկ զգացմունք էր յայտնում թիրութեամբ խառն. բազմեւոյց երեւում էր, որ հասակը պարթե է, երեսն սպիտակ և խառն կարմրութեամբ, քիթն արծուանման, աչքերը սև՝ մեծ մեծ և սրբատես, ճառագայթաձև արտեանունքներ է պատած, այլ իմն գեղեցկութիւն էին տալիս երեսին. մօրուքն երկար, լաւ սանտրած, փառահեղ և ձիւնափայլ, ձախտը